

Potpora roditeljstvu: izazovi i mogućnosti

MIRA ČUDINA-OBRAĐOVIĆ

Učiteljska akademija
Sveučilište u Zagrebu
Zagreb, Hrvatska

Izvorni znanstveni članak

UDK: 173.5:304

Primljeno: rujan 2002.

JOSIP OBRAĐOVIĆ

Institut društvenih znanosti Ivo Pilar
Zagreb, Hrvatska

U svome se radu daje prikaz suvremenih psiholoških znanstvenih spoznaja o pojmu roditeljstva u okviru ekološkog shvaćanja obitelji, kao sustava interaktivnih podsustava majke, oca i djece. U okviru kontekstualnog modela roditeljskih odgojnih utjecaja (Darling i Steinberg, 1993.) iznose se istraživački rezultati o doživljaju roditeljstva kao zavisne i nezavisne varijable, o roditeljskom stilu i njegovu utjecaju na ponašanje djece, uz upozorenja na moguće međukulturne razlike, te se razmatra koji roditeljski stil i ponašanje predstavlja dobro ili konstruktivno roditeljstvo. Na temelju rezimiranja i sučeljavanja različitih rezultata, predlažu se mjere socijalne politike i obrazovni programi za roditelje, koji će dati potporu obitelji i roditeljima u izgradnji vlastite roditeljske kompetencije i optimalnog postupanja.

Ključne riječi: obitelj, roditeljstvo, obrazovni programi za roditelje.

UVODNO RAZMATRANJE

Neosporna je činjenica, roditelji su zaslužni da postoje djeca, roditelji su zaslužni da se društvo reproducira, da povijest teče. No, dalje od toga? Što znamo o njihovoj zasluzi za uspjeh djece, za sposobnost djece da se uključe u društvo na uspješan i koristan način, da budu sretna i da nastave roditeljsku ulogu te produkcije ciljeva društva? A što znamo o njihovoj krivnji kada se ti ciljevi ne ispune, kad djeca izbjegavaju dužnosti, nemotivirana su, neuspješna u školi, pribjegavaju drogi i alkoholu, krađu, tuku se i ubijaju međusobno, bezosjećajna su i prema obitelji i društvu općenito, kad su depresivna, agresivna i suicidalna? Čija je krivnja? Društvo, škola i medicinski stručnjaci spremni su tada okriviti isključivo roditelje. Roditelji okrivljuju društvo, školu i vršnjake. Ali i sebe. Neprestano se suočavamo s roditeljskim preispitivanjima: gdje

i kada sam pogriješio, što moram raditi da ne pogriješim, kakav je dobar roditelj, što je kvalitetno roditeljstvo? A i društvo se pita kada i kako može, treba i mora pomoći roditeljima kada bi mogli dobro ispuniti svoju roditeljsku funkciju? No odgovori na ta pitanja vrlo su neizravni, jer su odnosi između roditeljskih postupaka, odnosa okoline i djetetovih razvojnih rezultata složeni, različiti u različitom općedruštvenom kontekstu i u različitim razvojnim razdobljima.

Pokušat ćemo u ovom tekstu potražiti odgovore na neka od ovih pitanja u golemom opusu psiholoških istraživanja roditeljstva i njegovih učinaka na dijete.

Kao pojam **roditeljstvo** razumijevamo nekoliko skupina pojmova koje valja jasno odrediti kad se proučava i želi razlikovati bit roditeljstva, oblici roditeljstva i utjecaji roditeljstva na djecu. Najprije razlikujemo skup pojmova koji pripadaju

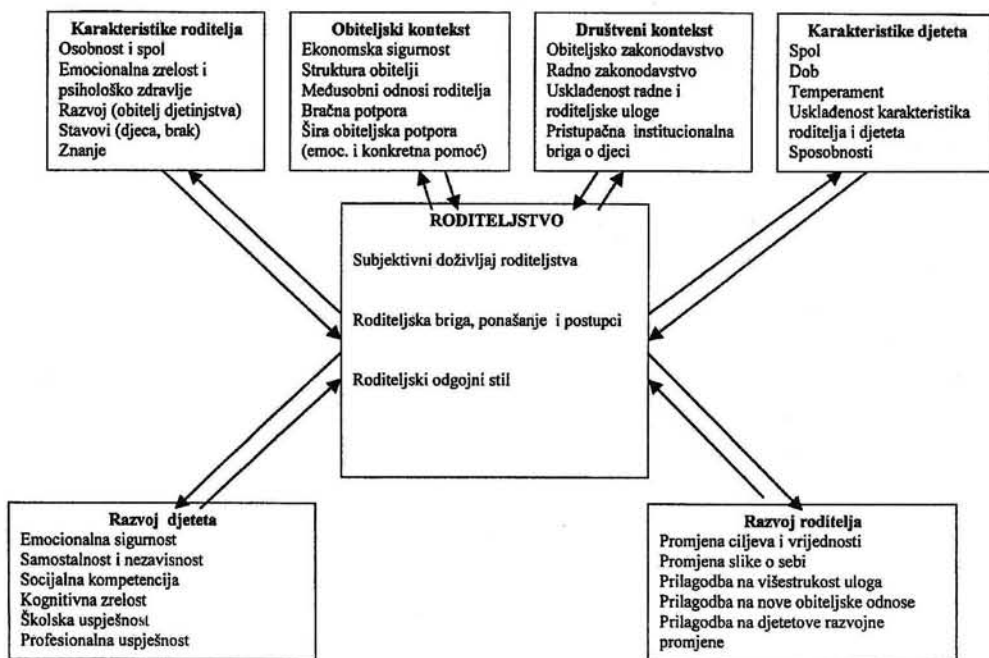
u **doživljaj roditeljstva**. Njih čine: odlučivanje na djecu, preuzimanje i prihvaćanje roditeljske uloge, svjesno ili intuitivno postavljanje odgojnih ciljeva te doživljaj vlastite vrijednosti zbog ulaganja napora, zbog emocionalne povezanosti i djetetova uspjeha. Zatim, to je **roditeljska briga**, a to je rađanje djece i briga za njihovo održanje, život i razvoj. Zatim, to su **roditeljski postupci i aktivnosti** koje roditelj poduzima kako bi ostvario roditeljske ciljeve i ispunio svoju ulogu. I na kraju, to je **roditeljski odgojni stil**, tj. emocionalno ozračje unutar kojeg se odvijaju sva međudjelovanja roditelja i djeteta.

U psihologiji se najčešće i najdulje roditeljstvo definiralo i istraživalo sa svrhom određivanja mogućih povoljnih i nepovoljnih utjecaja roditelja na dijete i na djetetove razvojne rezultate. Suvremeno gledanje odbacuje mogućnost jednosmjernog

utjecaja roditelja na dijete te uzima u obzir važnost međusobnog utjecaja djeteta, roditelja i šire socijalne okoline (Bronfenbrenner, 1979.). Jer, kao što roditelj utječe na dijete, tako i dijete svojim karakteristikama utječe na roditelja, izazivajući ga na ponašanje i postupke koji mogu povoljno ili nepovoljno djelovati na djetetov razvoj. Osim toga, i međusobni odnos roditelja djelovat će povoljno ili nepovoljno na svakog roditelja zasebno, a to će imati posljedice na očev i majčin odnos prema djetetu. I samo rođenje djeteta, kao i njegov temperament, prilagodljivost, iritabilnost i druge karakteristike, utjecat će na odnose roditelja, pa su tako dijete, otac i majka povezani gustom mrežom međudnosa i međudjelovanja koja stvara opću emocionalnu klimu i opće uvjete razvoja. Hoće li oni imati razorno ili poticajno djelovanje na razvoj,

Shema 1.

Integrativni model roditeljstva, njegovih odrednica i posljedica (prilagođeno prema Bronfenbrenner, 1979.; Belsky, 1984.; Martin i Colbert, 1997.; Stevenson-Hinde, 1998.)

ovisit će dalje o širem okružju u kojem je smještena obitelj, tj. ima li obitelj potporu rođaka, prijatelja, susjedstva, radnog mjesta i društva u cjelini. Zato kad tražimo naputak za praksu iz psihologijskih spoznaja o roditeljstvu, moramo najprije dobro poznavati tu široku i gustu mrežu međusobnih utjecaja djeteta i njegove okoline, kako bismo prepoznali početne izvore utjecaja, krizna razdoblja i mjesta i najslabije, najtanje niti u mreži. Mreža međeutjecaja roditelja, djeteta i njihove okoline prikazana je u shemi 1.

Raščlanit ćemo najprije sastavnice pojma **roditeljstvo**, kako bismo mogli razumjeti njihovu međusobnu interakciju i utjecaj na razvoj djeteta.

DOŽIVLJAJ RODITELJSTVA

Tijekom povijesti mijenjalo se shvaćanje važnosti djeteta i roditeljstva. U najnovije se vrijeme čini da u zapadnim društvima tradicionalan stav o poželjnosti i centralnosti djeteta u životu odraslog pojedinca donekle uzmiče pred vrijednostima individualizma, materijalizma i hedonizma, što se odražavaju u individualnoj odluci o (ne)rađanju djeteta, kao želja za slobodom odlučivanja, samopotvrđivanjem u karijeri, slobodom od materijalnih i vremenskih ograničenja, te slobodom izbora vrste radne aktivnosti i slobodnog vremena (Alwin, 1996.; Jones i Brayfield, 1997.). Ipak, i danas roditeljstvo utječe na razvoj i snažnu promjenu odraslih pojedinaca. Prisutnost djeteta u obitelji mijenja ponašanje i aktivnosti roditelja, izaziva snažne pozitivne ali i negativne osjećaje. Ono mijenja mišljenje, osjećanje i ponašanje roditelja, mijenja njihovu vlastitu sliku o sebi i sliku koju o njima ima okolina. Subjektivna doživljaj roditeljstva značajna je promjena u cjelokupnom identitetu pojedinca. On ima važnu ulogu u određivanju "klime djetetova razvoja" i snažan utjecaj na razvojne rezultate (Bornstein, et al., 1998.), a najčešće se opisuje pomoću tri dimenzije:

1. roditeljsko zadovoljstvo,
2. zahtjevi i stres roditeljske uloge,
3. osjećaj roditeljske kompetencije (Sabatelli i Waldron, 1995.).

Roditeljsko zadovoljstvo obuhvaća zadovoljstvo potporom bračnoga partnera, odnosom dijete-roditelj i vlastitom uspjehom u ulozi roditelja.

Zahtjevi i stres roditeljske uloge jesu vanjski pritisci na pojedinca u smislu da ostvaruje roditeljsku ulogu u skladu s očekivanjima i normama okoline, a stres kao doživljaj pojedinca da nije u mogućnosti ispuniti zahtjeve roditeljske uloge u skladu s osobnim očekivanjima i normama. Zahtjevi proizlaze iz djetetove neadaptabilnosti, neprihvatljivosti ponašanja, negativnog raspoloženja, rastresenosti i/hiperaktivnosti. U roditeljski stres pripada roditeljeva depresija, tjeskobna vezanost za dijete, vanjska ograničenja (ekonomska, vremenska), osjećaj roditeljske nekompetencije, usamljenost, loši odnosi s bračnim partnerom te ugroženo fizičko zdravlje.

Subjektivna roditeljska kompetencija jest roditeljev osjećaj koliko je sposoban i uspješan kao roditelj. Ona se definira ili kao osjećaj teškoće u odgajanju djeteta u njegovim različitim razvojnim razdobljima, ili kao samoprocjena znanja, vještine, samoefikasnosti i samopoštovanja, ili pak kao osjećaj roditelja da ima nadzor nad procesom djetetova odgoja.

I na našem je uzorku predškolaca primijenjena skala samoprocjene kompetentnosti za roditeljsku ulogu (Gustović-Ercegovač, 1992.). Faktorska analiza odgovora 406 roditelja s djecom predškolske dobi od 5, 6 i 7 godina (Ljubetić, 1998.) pokazala je slaganje s pojmom roditeljske kompetencije kako su je u svojim radovima definirali autori na američkoj populaciji roditelja. Iako navedeni pojmovi doživljaja roditeljstva nisu u potpunosti jasno definirani, a i njihova mjerenja još

nemaju sve poželjne karakteristike preciznosti i valjanosti (Sabatelli i Waldron, 1995.), oni jasno pokazuju da je doživljaj roditeljstva složen od zadovoljstva djetetom, sobom kao roditeljem, uspostavljenim odnosom između sebe i djeteta i razvojnim rezultatima djeteta, te da on može biti pozitivan, negativan ili pomiješana njih predznaka.

Dva roditelja, dva subjektivna doživljaja roditeljstva: majčinstvo i očinstvo

Sve do početaka 90-ih godina 20. stoljeća roditeljstvo se poistovjećivalo s majčinstvom, a u istraživanja su bile uključene samo majke. Iako se već tijekom 70-ih, a osobito 80-ih, i očinstvo sve češće prihvaća kao od majčinstva nezavisan i različit oblik roditeljstva, pravo odvajanje tih dvaju doživljaja roditeljstva i njihove razlike predmetom su istraživačkih napora od 90-ih godina naovamo. I iz istraživanja majčinstva proizlazi važnost očeva utjecaja na dijete, zbog njegova utjecaja na majku, a postupno se sve više ističe i nezavisan utjecaj oca na djetetov razvoj, kao poseban i specifičan prinos očinstva. Osobito se 90-ih godina posebna važnost pridaje izučavanju očinstva zbog povećanog broja samohranih majka i mogućeg odgojnog deficita, kao i zbog velikog broja obitelji u kojima je i majka zaposlena izvan kuće. Suvremena društva zbog toga sve snažniji zahtjev postavljaju na očeve, u smislu potpunijeg i obuhvatnijeg preuzimanja očinske uloge.

Majčinstvo

Majčinstvo, subjektivan roditeljski osjećaj majke, za žene predstavlja najvažniji izvor osobnog identiteta, mnogo snažniji od bračnog statusa ili profesije (Arendell, 2000.). Ovo je najuočljivije u žena koje ne mogu roditi, u velikom socijalnom pritisku na ženu da se uda i rodi dijete, u spremnosti na golemo ulaganje vremena, napora i uživanja u bavljenju djecom. Čini se da je doživljaj majčinstva za žene

daleko važniji negoli doživljaj očinstva za muškarce. No u doživljaju majčinstva izrazita je podvojenost majke, i to zbog istodobnih pozitivnih i negativnih aspekata majčinstva. Majčinstvo je temelj osobnog ispunjenja, razvoja i sreće, ali ono je i izvor najvećeg straha, depresije i tjeskobe. Ono donosi osjećaj ispunjenja ali i ekonomskog tereta, ograničavanja i podređenosti. Zbog toga mnogi smatraju da nije moguće podvesti pojam majčinstva pod zajednički nazivnik, nego da je ono jedinstven doživljaj, poseban i drugačiji za svaku majku. Pa ipak, unatoč različitostima uvjeta u kojima se odvija majčinstvo, postoji skup aktivnosti, tzv. "majčinska praksa" koja je bit majčinstva, a podrazumjeva njegu, zaštitu i odgajanje djece. Zadaci koji pripadaju u majčinsku praksu jesu: mijenjanje pelena, kupanje, hranjenje, presvlačenje, uspavljivanje, bavljenje djetetom noću, igranje s djetetom, čitanje djetetu, nabava odjeće, predmeta i igračaka za dijete, vođenje u jaslice/vrtić, odlazak liječniku, vođenje djeteta u šetnju i na izlaske (Glysch i Vandell, 1992.). Majčinska praksa proizlazi iz neodgodivih djetetovih potreba i obuhvaća ne samo vještine i znanja nego i uspostavljanje dubokog emocionalnog odnosa koji je neophodan za razvoj djetetova osjećaja sigurnosti i buduće socijalne i kognitivne kompetencije. Neki smatraju da je majčinstvo više definirano majčinskom praksom nego subjektivnim doživljajem majčinstva (Ruddick, 1980.). Taj model majčinstva, koji uglavnom naglašava tradicionalan oblik obitelji unutar kojega se odvija intenzivno majčinstvo, u kojemu je majka potpuno predana potrebama djeteta i zanemaruje ili odgađa svoje potrebe za autonomijom i profesionalnim ili osobnim razvojem, još uvijek se postavlja kao ideal i društvena norma, i kao najsigurnije okruženje za pravilan i dobar djetetov razvoj.

Nasuprot tome, suvremenija gledišta naglašavaju različitost konteksta u kojima

se odvija odnos djeteta i majke, te njegovu ulogu za prirodu toga odnosa. Drugim riječima, njega, zaštita i odgajanje djeteta odvijat će se različito u majki koje su u različitim društvenim i socio-ekonomskim prilikama, u različitim oblicima obiteljskih odnosa te prilika za potporom društva i obitelji. U skladu s ekonomskim, socijalnim i emocionalnim ograničenjima majke će imati različite mogućnosti ostvarivanja majčinske prakse i različito će doživljavati roditeljsko zadovoljstvo, kompetenciju i mogućnosti utjecaja na razvoj djeteta (Arendell, 2000.). Suvremeni model priznaje česta odstupanja od univerzalističke norme majčinstva, a oblici tih odstupanja su sve uobičajeniji i stavljaju u sumnju neupitnost norme intenzivog majčinstva. To su zaposlene i samohrane majke, majke u nezaposlenim i nezbrinutim obiteljima, maloljetne majke. Njihovo će majčinstvo ovisiti o vještini suočavanja s problemima i nalaženja izvora potpore koji bi im omogućilo uspješno obavljanje "majčinske prakse", ili njezinu primjerenu zamjenu (Arendell, 2000.).

Očinstvo

Subjektivna doživljaj roditeljstva u očeva se donekle razlikuje od onoga u majki. Najprije, veći je društveni pritisak na žene da postanu majke nego što je na muškarce da postanu očevi. Potom, neplodnost mnogo više emocionalno pogađa ženu koja to često doživljava kao osobnu katastrofu, dok muškarcima neplodnost u braku predstavlja više problem zbog ženina nezadovoljstva i depresije nego zbog nemogućnosti ostvarivanja očinstva. Ukratko, čini se da je majčinstvo bitan dio ženina identiteta, dok je očinstvo poželjna ali ne i neophodna muškarčeva uloga (Walker, 2000.). No sve više istraživanja pokazuju da postoji jedinstvena, zasebna veza otac-dijete, koja je nezavisna o vezi majka-dijete ili otac-majka. Ona je provjerena istraživanjem

na 55.000 parova otac-dijete u 23 različite kulture (Mackey, 2000.), a postoje i pokušaji da se dokaže i njezina biološka utemeljenost, i to kontinuitetom od primata i nižih vrsta (Silverstein, 1993.). Stoga suvremena, uglavnom humanistička psihološka shvaćanja, očinstvo sve više smatraju bitnom sastavnicom muškarčeva identiteta, a osujećenost potrebe za očinstvom smatraju izvorom prekida kreativnog razvoja odraslog muškarca (Abell i Schwartz, 1999.).

Zbog rodne podjele uloga koja započinje već u djetinjstvu, muškarci u prosjeku imaju manje prilike za socijalizaciju za očinsku ulogu, nego što žene imaju prilika za učenje uloge majke (Brayfield, 1995.). Zbog toga su muškarci nepripremljeni za očinstvo, i to je uglavnom najvažniji izvor njihove manje spremnosti da preuzmu očinsku ulogu nakon što se dijete rodi. Puni očinski identitet i doživljaj roditeljstva i roditeljske kompetencije otac stječe tek aktivnim uključivanjem u sve one aktivnosti koje obavlja i majka. Takvo "suvremeno očinstvo" (Levine, 1982., prema Settles, 2000.) ne stavlja naglasak samo na preuzimanje "majčinske prakse" nego i na drukčiji odnos očeva prema djetetu: ono naglašava važnost izražavanja topline i emocija, iskazivanje zaštite, brige i zanimanja za djetetovo zdravlje, napredak i uspješnost u školskoj i socijalnoj kompetenciji. Ispunjavanje očinske uloge i veće roditeljsko zadovoljstvo pristupnije je u očeva s djecom lakšeg temperamenta, u kvalitetnijim brakovima, oni koji su većega samopouzdanja i oni socijalno osjetljiviji, te oni koji su sigurniji i pripremljeniji za novu očinsku ulogu (Walker, 2000.). Mnoga istraživanja usmjerena su na otkrivanje ovisnosti očinske uloge o intenzivnosti majčine uloge. Neka od njih pokazuju da majčina zaposlenost izvan kuće nema utjecaja na intenzitet očeva bavljenja djecom (Brayfield, 1995.), a druga pak da majke predstavljaju izvjesnu "branu" između djeteta

i oca, pa su u odgoj više uključeni oni očevi čije žene imaju manje izraženu majčinsku "posesivnost" (Levy-Shiff, 1994.). Ti su podaci u skladu s rezultatima koji pokazuju da najviše brige o djeci vode očevi u onim brakovima u kojima oba bračna partnera imaju manje tradicionalno shvaćanje rodnoodređenih bračnih uloga (Aldous et al., 1998.). S druge strane, rezultati istraživanja jasno govore rezultati istraživanja o pozitivnom utjecaju ispunjavanja očinske uloge na bračno zadovoljstvo i osjećaj roditeljstva žene (Kalmijn, 1999.), na kognitivna postignuća i socijalnu kompetenciju djece, a i na same očeve, kojima povećava emocionalnu dobrobit zbog dokazivanja u različitim ulogama, te osjećaja bliskosti s djecom i ženom (Brayfield, 1995.), a povećava i njihovu socijalnu, obiteljsku i radnu uključenost (Eggeberg i Knoester, 2001.). Slično kao i suvremeno majčinstvo, i očinstvo, tj. očinska uloga, podložno je promjenama i razgranosti oblika koji su posljedica suvremenih demografskih i društvenih pomaka u svijetu, osobito u zapadnoj kulturi (Eggebeen i Knoester, 2001.). Raznovrsni oblici očinstva postavljaju muškarca u zahtjevne, višestruke uloge, te će se doživljaj očinstva, zadovoljstvo i osjećaj kompetencije bitno razlikovati u različitim okolnostima bračne uključenosti i potpore (Marsiglio, et al., 2000.). Poznato je da će očinsku ulogu slabije ispunjavati očevi koji ne žive s djecom, njihova će veza s djecom tijekom vremena slabjeti, a mnoge teškoće nastaju u ispunjavanju očinske uloge s djecom iz prethodnih ženinih brakova, zbog nejasno definirane ove vrste očinske uloge. Ujedno, istraživanjem se pokazalo da pravi doživljaj očinstva i ispunjenje očinske uloge imaju ponajviše oni očevi koji žive sa svojom maloljetnom djecom (Eggebeen i Knoester, 2001.).

Istraživanje Rohner (1998.) pokazalo je da je "očeva ljubav" podjednako važna za djetetova postignuća u odrasloj dobi

kao i "majčina ljubav". No postoji i specifičan dobitak koji očevi pridonose razvoju djeteta za razliku od majke. Očev "zaigrani" pristup i manja briga za detalje svakodnevice mogao bi imati pozitivne rezultate na djetetova školska postignuća i kreativnost (Brayfield, 1995.), a očeva igra s djetetom, hrabrenje i razgovor s djetetom pokazao se značajnim utjecajem na djetetov dobar socioemocionalni razvoj, prilagodbu i životno zadovoljstvo u adolescenciji i odrasloj dobi, za djetetov intelektualni razvoj, socijalnu kompetenciju i unutarnji lokus kontrole (Rohner, 1998.). Osobito je pozitivan utjecaj očeva bavljanja djetetom bio izražen u djevojčica (Flouri i Buchanan, 2002.). Mnogi od ovih učinaka primijećeni su u očeva koji su živjeli s djecom, te onih koji su bili rastavljeni ali su bili uključeni u djetetov odgoj (Marsiglio, et al., 2000.). Ti rezultati, a osobito rezultati studije Flouri i Buchanan (2002.) utemeljene na praćenju 17.000 djece do odrasle dobi u Engleskoj, ukazuju na veliku važnost uključenosti i emocionalne bliskosti oca s djecom. Jer ta bliskost u ranom djetinjstvu ima utjecaja na i bliskost u adolescenciji, a ova pak na adaptiranost djece u odrasloj dobi, a i na adaptiranost u vlastitom braku. Istodobno, očeva uključenost u odgoj djeteta pomaže i bliskost sa ženom, utječe na ženino zadovoljstvo i ukupnu bračnu i obiteljsku kvalitetu.

Suvremeno roditeljstvo

Za razliku od tradicionalnog shvaćanja da se roditeljstvo može poistovjetiti s majčinstvom, da je majčinstvo za (razliku od očinstva) biološki utemeljeno i zbog toga nerazdvojan dio ženina a ne muškarčevog identiteta, te da očevi imaju važnu ulogu u ispunjavanju roditeljstva samo preko materijalne i psihološke potpore ženi – majci ili pak svojim specifičnim prinosom putem igre i razgovora, suvremeni se pojam roditeljstva shvaća

kao "ravnopravno roditeljsko partnerstvo" (Deutsch, 2001.). Ravnopravni roditeljski partneri odbijaju tradicionalne socijalne pritiske, uvriježene stereotipe očinstva i majčinstva i rodno podijeljene radne uloge u kući i izvan nje. Oni svakodnevnim dogovorom, zajednički i fleksibilno odlučuju o podjeli dužnosti i poslova oko djece, s djecom, i zbog djece, i to prema načelu svrsishodnosti, ekonomičnosti i pravičnosti raspodjele napora i vremenskih resursa, a ne prema načelu "muških" i "ženskih" poslova, "majčinih" i "očevih" zadataka. Takvim zajedničkim roditeljstvom najlakše se izbjegava negativna obiteljska klima, koja u času prerastanja braka u obitelj nastaje zbog preopterećenosti majke (Milkie i Peltola, 1999.) ili isključenosti oca (Levy-Shiff, 1994.) te još izrazitije rodne podjele poslova (Cowan i Cowan, 2000.). Ravnopravna podjela roditeljskih dužnosti pogodovat će nastanku pozitivnog doživljaja roditeljstva u oba roditelja (Levy-Shiff, 1994.), jer će majka osjećati zadovoljstvo zbog potpore i muževa sudjelovanja, dok se muž neće osjećati isključen, suvišan i neveža u "majčinskoj praksi".

Što sve djeluje na doživljaj roditeljstva?

Istraživanja pokazuju da je, nakon rođenja djeteta, najčešće ugrožen *majčin osjećaj roditeljske kompetencije i zadovoljstva*. Zbog usložnjavanja uloge, povećanja opterećenja i želje za zadovoljenjem društvenodefinirane uloge "dobre majke" i istodobno sve veće emocionalne povezanosti s djetetom, u majke se javljaju ambivalentni osjećaji koje neki čak poistovjećuju s dvostrukim odnosom ljubav-mržnja (Lupton, 2000.). U onih majka koje su nedovoljno pripremljene, imaju nerealistička očekivanja i slabu potporu u okolini, kao i u onih koje su pokazivale psihičku nestabilnost i prije djetetova rođenja, taj će konfliktni odnos biti osobito izražen (Cox et al., 1999.).

Pod utjecajem doživljaja roditeljstva mijenja se i *bračno zadovoljstvo roditelja*. Neki autori smatraju rođenje djeteta obiteljskom krizom, a suvremenije je shvaćanje da je to razvojna faza koja zahtijeva prilagodbu u odnosima partnera, te da izaziva niz promjena u osobnom i bračnom zadovoljstvu (Cowan i Cowan, 1992.). Većina se istraživanja slaže da zbog djetetova rođenja opada doživljaj bračnog zadovoljstva u prvoj godini, pa i do 18. mjeseca djetetova života, ali i da se za većinu bračnih parova nakon toga razdoblja, čini se, odnosi znatno popravljaju (Gable et al., 1995.). Bračni parovi se znatno razlikuju u stupnju roditeljskog zadovoljstva i osjećaja kompetencije. Opisana su uglavnom četiri oblika bračne prilagodbe na djetetovo rođenje: naglo opadanje bračne kvalitete, postupno opadanje bračne kvalitete, nepromijenjena kvaliteta, ili blagi porast kvalitete (Belsky i Rovine, 1990.). Koji će oblik od ova četiri poprimiti bračni odnosi nakon rođenja djeteta, ovisit će o značajkama djeteta i roditelja, karakteristikama braka i bračnog okruženja. Stoga se uzimaju u obzir i uvjeti nastanka kvalitetnoga subjektivnog doživljaja roditeljstva, i mnoga su korisna saznanja plod upravo takvoga razrađenijeg pristupa.

Čini se da je najvažnija *kvaliteta bračnih odnosa prije rođenja djeteta* (Wallace i Gotlib, 1990.), a buduće majke koje pokazuju znakove bračnog hlađenja prije poroda, pokazuju i znakove slabije roditeljske kompetencije i topline (Cox, et al., 1999.). Posebno su za roditeljsko zadovoljstvo važna *očekivanja od uloge roditeljstva*. U radu Delmore-Ko i suradnika (2000.) pokazalo se da roditeljska kompetencija i subjektivan osjećaj roditeljstva u značajnoj mjeri ovise o tome jesu li bračni partneri pripremljeni, bojažljivi ili indiferentni prema rođenju djeteta. Praćenja nakon 6. i nakon 18. djetetova mjeseca pokazala su da su pozitivan doživljaj

roditeljstva i roditeljsku kompetenciju doživjeli samo oni roditelji koji su bili pripremljeni i imali realistična očekivanja od buduće roditeljske uloge. Majčina očekivanja majke da će se problemi smanjiti “sami od sebe”, kao i majčina prevelika očekivanja pomoći od muža i šire obitelji, osobito razorno djeluju na roditeljsko zadovoljstvo i kompetenciju (Kalmuss et al., 1992.).

Za nastanak pozitivnog doživljaja roditeljstva u oba roditelja izrazito je važna *podjela dužnosti i poslova nakon rođenja djeteta*. U većini brakova nakon djetetova rođenja dolazi do još izrazitije rodne podjele poslova, sada na “majčine” i “očeve” (Cowan i Cowan, 2000.), a pokazalo se da majčino dijeljenje dužnosti i problema s djetetovim ocem i očevo pomaganje u svim poslovima oko djeteta, pozitivno djeluje na doživljaj roditeljske kompetencije i majke i oca (Levy-Shiff, 1994.).

Karakteristike roditelja prije rođenja djeteta također su važne. Vrlo povoljne za razvoj roditeljskog osjećaja jesu ženina kontrola impulsivnosti i muževljeva karakteristika društvenosti (Levi-Shiff, 1994.), kao i odsutnost depresivnosti te razvijena vještina rješavanja problema u oba bračna partnera (Cox et al. 1999.). Negativno na razvoj roditeljskog osjećaja djeluje ženina potreba za autonomijom te njezina usmjerenost na karijeru i posao izvan kuće, ali i depresivnost i nesposobnost suočavanja s problemima u oba partnera (Cox, et al., 1999.).

Karakteristike djeteta značajno utječu na doživljaj roditeljstva i subjektivne roditeljske kompetencije.

Novorođenče i dijete u prvoj godini života ponajprije mijenja doživljaj roditeljstva zbog karakteristika svojega temperamenta (Belsky i Rovine, 1990.). Osobito je važan skup osobina koje zajedno čine “težak temperament”, a to je velika uzbudljivost povezana sa slabom prilagodljivošću i nedostatkom ritma hranjenja i

spavanja. Dijete teškoga temperamenta povećava roditeljski stres i smanjuje osjećaj roditeljske kompetencije, pa time otežava i stvaranje dobrog odnosa roditelj – dijete. Zbog toga je ono u rizičnoj situaciji, jer ima veću vjerojatnost da će doći do pogoršavanja okolinskih uvjeta njegova razvoja (Peterson i Hann, 2000.).

U *razdoblju djetinjstva* djeca također značajno utječu na doživljaj roditeljske kompetencije, no ti su utjecaji manje istraženi nego utjecaji dojenačke dobi. Izrazito obeshrabrujuće na roditelje djeluju djeca s emocionalnim problemima i problemima pozornosti (hiperaktivna djeca), djeca s problemnim ponašanjem, agresivna i prkosna djeca. Ona u roditelja izazivaju osjećaj bespomoćnosti koja uzrokuje opadanje sposobnosti za vođenje i odgajanje (Peterson i Hann, 2000.).

U *razdoblju adolescencije* značajnu prekretnicu u roditeljskom zadovoljstvu i kompetenciji predstavlja djetetov pubertet. Razvoj u pubertetu, čini se, predstavlja izraziti, privremeni prekid ranijih dobrih odnosa između djeteta i roditelja, osobito majke, a za njega je tipično povećanje sukoba, neuspješnost roditelja u discipliniranju i kontroli djeteta, te smanjenje roditeljskih izraza topline i emocija. Adolescenti koji pokazuju delinkventno ponašanje izazivaju roditeljsko neprijateljstvo, kažnjavanje i povlačenje. Nasuprot tome, roditelji koji primjećuju razvoj socijalne kompetencije u svoje djece-adolescenata, pokazuju veliko roditeljsko zadovoljstvo i potiču veću nezavisnost svoje djece (Peterson i Hann, 2000.).

Usprkos svim krizama i kriznim razdobljima, većina roditelja izražava zadovoljstvo roditeljskom ulogom, pa i bračnim odnosima. I na našem uzorku od 505 bračnih parova u Zagebu i Zagrebačkoj županiji, dobili smo podatak da su životno najzadovoljniji bračni partneri koji imaju dvoje ili više djece, jasno ako se kontroliraju ekonomski čimbenici (Obradović i Čudina, 2003.).

dović i Čudina-Obradović, 2001.). No postoje karakteristične prekretnice i u roditeljstvu. Primijećeno je postupno smanjenje zadovoljstva roditeljstvom tijekom djetetova odrastanja, a to je smanjenje najizrazitije između djetetove 10. i 12. godine života. Neslaganje djeteta i roditelja u djetetovoj dobi između 4. i 6. godine u značajnoj je mjeri prediktivno za neslaganje u djetetovoj dobi između 13. i 15. godine. Roditeljsko zadovoljstvo pokazuje značajnu stabilnost, tj. u pojedinih je roditelja ono podjednako manje ili veće tijekom cijela djetinjstva. Također, roditeljsko je zadovoljstvo povezano s bračnim zadovoljstvom: majke izjavljuju veće roditeljsko zadovoljstvo nego očevi, a također veće je roditeljsko zadovoljstvo s biološkom djecom nego s djecom bračnog partnera iz prethodnog braka (Demo i Cox, 2000).

Kako doživljaj roditeljstva utječe na dijete?

Subjektivni doživljaj kompetentnog roditeljstva koji je utemeljen na pozitivnim samoprocjenama roditelja utjecat će na učinkovitost roditeljskih postupaka i stvorit će emocionalnu klimu koja će pozitivno djelovati na djetetov razvoj. Majke velikog samopouzdanja bavit će se djecom na optimalan način, što znači uz toplinu, osjetljivost i reaktivnost na djetetove potrebe (Bornstein et al., 1998.). Važnost subjektivnog doživljaja roditeljstva za razvoj djeteta naglasio je J. Belsky (1984., 1990., 1993.), zaključivši da će roditeljstvo koje je "osjetljivo za djetetove mogućnosti i razvojne zadatke" proizvesti brojne vrijedne razvojne rezultate "među kojima su najvažniji emocionalna sigurnost, nezavisnost, socijalna kompetencija i intelektualna postignuća djeteta" (Belsky, 1984.). Suprotno, Belsky je opisao kako negativan subjektivni doživljaj roditeljstva, izražen kao manjak roditeljske kompetencije i stres roditeljske uloge, u

značajnoj mjeri uvjetuje životnu krizu za oba bračna partnera. Kriza može ugroziti uvjete djetetova razvoja zbog negativnog utjecaja na roditeljske postupke i odgojni stil, tj. neosjetljivost na dječje potrebe, agresivnost, kažnjavanje, što sve proizvodi neželjene posljedice u dječjem ponašanju i razvoju (Belsky, 1984.; 1990.).

Međukulturne sličnosti i razlike

Doživljaj roditeljstva jest skup samoprocjena o kvalitetnom ispunjavanju roditeljske uloge, uloge koja je određena i definira normama određene kulture. Očekivali bismo stoga velike međukulturne razlike u tom području, pa su i navedeni zaključci o vrsti roditeljskih samoprocjena i njihovih promjena u tijeku vremena i u različitim društvenim i povijesnim kontekstima, ograničeni i vjerojatno najtočnije opisuju zapadnu, tj. zapadnoeuropsku i sjevernoameričku kulturu. Istraživanjem Bornsteina i suradnika (1998.), koje je obuhvatilo 7 kulturno različitih zemalja (Argentina, Belgija, Francuska, Izrael, Italija, Japan i SAD), otkrivene su začajne razlike koje su se mogle objasniti specifičnošću normi i odgojnih ciljeva unutar svake pojedine kulture. No pokazala se i velika sličnost među kulturama: u svima je dobiven visok stupanj majčina zadovoljstva roditeljskom ulogom. Autori tumače taj podatak dvama biološkim čimbenicima. Prvi je lučenje hormona oksitocina pred kraj trudnoće i u tijeku poroda koji potiče laktaciju i dojenje, što uzrokuje doživljaj ujedinjenja majke i djeteta. Drugi biološki izvor majčina zadovoljstva je učvršćivanje te primarne dojiteljske veze tijekom mnogobrojnih glasovnih, vidnih i dodirnih interakcija između djeteta i majke i njeno prerastanje u čvrstu afektivnu vezanost. Oba ove oblika biološke utemeljenosti majčinstva dokazana su u mnogobrojnim, međusobno vrlo različitim kulturama (Stevenson-Hinde, 1998.). Slično, istraživanje utemeljeno na proma-

tranju druženja očeva i djece u prirodnim situacijama u 23 različite kulture, pokazalo je “da unutar svake kulture postoje jasni dokazi da muškarci vole svoju djecu, brinu se za nju, igraju se s njom, i spremni su je zaštitivati i hraniti... Dok su s djetecom, muškarci se ponašaju prema njoj jednako kao što se ponašaju majke. Ti podaci ukazuju na zaključak da (bez obzira na kulturu) postoji nezavisna afektivna veza između očeva i djece” (Mackey, 2000.).

RODITELJSKO PONAŠANJE

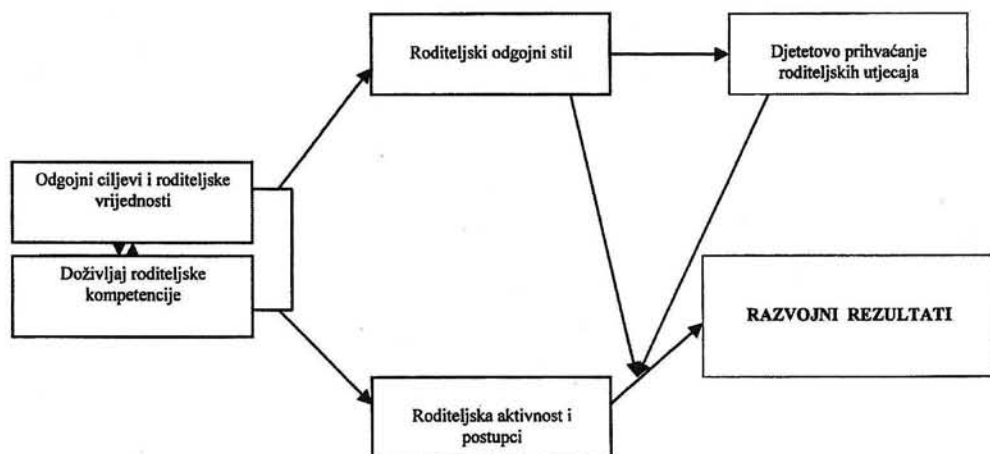
Različiti su pokušaji opisivanja roditeljskog ponašanja i postupaka koji dovedu do poželjnih ili do neželjenih razvojnih rezultata. Istraživači su desetljećima nastojali odrediti i opisati oblike ponašanja roditelja za koje se unaprijed moglo znati kakav će utjecaj imati na razvoj djeteta. Suvremeni pokušaji definiranja tipova roditeljskog odnosa i ponašanja prema djeci razlikuju tri različita, međusobno povezana pojma: (1) roditeljski ciljevi i vrijednosti, (2) roditeljski odgojni stil koji

predstavlja opće ozračje, klimu u kojoj se odvijaju interakcije roditelj – dijete, (3) roditeljska aktivnost, tj. specifični roditeljski postupci. Ti su pojmovi i njihov odnos prikazani u kontekstualnom modelu roditeljskoga stila koji su predložili Nancy Darling i Laurence Steinberg (1993.), i koji unosi jasan sustav u raznolikost shvaćanja pojma “stilovi roditeljstva” ili “roditeljski odgojni stilovi” (shema 2).

Kako proizlazi iz sheme 2., u osnovi svih odgojnih postupaka jesu ciljevi i vrijednosti roditelja, tj. definirani razvojni rezultati koje oni žele postići i koji su u međudjelovanju s doživljajem roditeljske kompetencije. Roditeljski ciljevi i vrijednosti izravno određuju roditeljski odgojni stil i istodobno utječu na konkretne aktivnosti i postupke roditelja u vezi s djetetovim potrebama. Kako pokazuje shema, konkretni razvojni rezultati izravna su posljedica upravo roditeljskih aktivnosti. No i roditeljski odgojni stil utječe na razvojne rezultate, ali neizravno. Naime, on utječe na djetetovo prihvaćanje roditeljskih utjecaja, na njegovu spremnost da

Shema 2.

Kontekstualni model roditeljskih odgojnih utjecaja¹

¹ Prilagođeno prema: Darling i Steinberg, 1993.

bude socijalizirano, a također i na to kako će dijete prihvatiti roditeljske aktivnosti i konkretne postupke. Iz toga proizlazi da je roditeljski odgojni stil kontekst, ozračje u kojemu dijete percipira, interpretira i prihvaća različite roditeljske postupke. Iako izravan utjecaj na dijete imaju konkretni roditeljski postupci, upravo roditeljski odgojni stil određuje kako će ih dijete interpretirati i prihvatiti. Zbog toga je roditeljski odgojni stil središnji pojam i najvažniji moderator svih odgojnih utjecaja.

Odgojni ciljevi i roditeljske vrijednosti jesu ciljevi koje roditelji žele postići u razvoju svoje djece. Neki opći ciljevi koji proizlaze iz temeljne roditeljske funkcije prisutni su u svim kulturama i socijalnim skupinama. To su: preživljavanje i zdravlje djeteta, želja da se dijete postupno ekonomski osamostali i da postigne društveno propisane norme u pogledu postignuća, moralnih ili religioznih stavova i osobne sreće. U nekim društvima odgojni je cilj nastavljavanje tradicije, u nekima pak pronalaženje vlastite jedinstvenosti i individualnosti (Martin i Kolbert, 1997). Odgojni ciljevi u užem smislu odnose se na posebna područja funkcioniranja, kao što je postizanje određenih specifičnih vještina: socijalne vještine, pristojno ponašanje, školska uspješnost, ili šire shvaćene djetetove karakteristike poput znatiželje, motivacije, nezavisnosti i slično. Ti uži odgojni ciljevi pod snažnim su utjecajem kulture, pa su u nekim kulturama važni ciljevi: poslušnost i harmonično uklapanje u socijalnu skupinu, dok je u drugim kulturama važna nezavisnost, samopoštovanje i socijalna odgovornost. Roditeljske vrijednosti i ciljevi utječu na dijete ali samo tako što djeluju na roditeljsko ponašanje i roditeljski odgojni stil (shema 2.).

Roditeljska aktivnost i postupci jest roditeljsko ponašanje koje je određeno odgojnim ciljevima. Vođenje djeteta u knjižnicu, u kazalište lutaka, u muzej rodi-

teljska je aktivnost koja proizlazi iz odgojnog cilja razvoja pismenosti, upoznavanja okoline, razvijanja znatiželje u djeteta. Roditeljski se postupci moraju promatrati unutar pojedinog područja socijalizacije, kao što su postupci unutar područja razvijanja nezavisnosti, ili osiguranja suradnje s vršnjacima, ili poticanja školske uspješnosti. Također, oni se moraju promatrati i unutar roditeljskog odgojnog stila, jer će isti postupci imati sasvim drukčije posljedice ako se odvijaju u toplom emocionalnom okružju, a drukčije u okružju koje je strogo i bez topline.

Roditeljski odgojni stil jest zbir roditeljskih stavova prema djetetu, emocionalna klima unutar koje se odvijaju različiti roditeljski postupci. Budući da o njemu ovisi hoće li i kako dijete prihvatiti roditeljske odgojne postupke, roditeljski stil je od središnje važnosti za uspješnost roditeljstva. Zbog toga se utjecaj roditelja najčešće istražuje upravo u obliku utjecaja roditeljskog stila na razvoj, pa ćemo se posebno osvrnuti na te istraživačke rezultate.

Ima nekoliko različitih tipologija roditeljskog stila, a najčešće je predmetom istraživanja ona koju su definirali MacCoby i Martin (1983.), proširivši tipologiju D. Baumrind (1967.). Oni su smatrali da se svi roditeljski stilovi mogu svrstati u jednu od četiri skupine, prema tome koliko roditelji pokazuju topline prema djetetu i koliko mu zahtijeva postavljaju (nadzor). To su sljedeća četiri roditeljska stila.

1. *Autoritaran* (kruti-strogi). Roditelji postavljaju velike zahtjeve i provode strog nadzor, a ne daju dovoljno topline i potore. Glavni odgojni ciljevi su učenje samokontrole (vladanja sobom) i poslušnosti, a roditelji su autoritet koji postavlja zahtjeve i pravila bez potrebe objašnjavanja i obrazloženja. Najvažniji zadatak roditelja je postavljanje granica i pravila, a prekršaji se kažnjavaju, često i fizički. Djeca koja neprestano žive u autokratskom okružju

nju sklona su promjenama raspoloženja, povučena su, nevesela, bojažljiva, razdražljiva i bez spontanosti.

2. *Autoritativan* (demokratski-dosljedan). Roditelji postavljaju velike zahtjeve, postavljaju granice i provode nadzor, ali pružaju veliku toplinu i potporu. Glavni odgojni ciljevi su djetetova znatiželja, kreativnost, sreća, motivacija i nezavisnost osjećaja. Roditeljska uloga je savjetnička, a ne kontrolorska. Postavljene granice i pravila djetetu se objašnjavaju i obrazlažu. Djeca koja žive u takvom okruženju spontana su i slobodna u izražavanju mišljenja i emocija, pa djeluju manje poslušno "odgojeno" nego djeca iz autoritarnog okruženja.

3. *Permisivan* (prepopustljiv). Roditelji postavljaju male zahtjeve i provode slabu kontrolu, daju veliku toplinu i potporu. Roditelji zadovoljavaju svaki djetetov zahtjev. No davanje prevelike slobode nije primjereno maloj djeci jer stvara nesigurnost, nesnalaženje u granicama, što potiče impulzivno i agresivno djetetovo ponašanje.

4. *Indiferentan* (nemaran, zanemarujući). Roditelji postavljaju male zahtjeve, nema kontrole, ali nema ni topline niti potpore. Roditelji ili emocionalno odbacuju djecu ili nemaju vremena i snage brinuti se za njih. Reakcija na takav roditeljski odnos jest djetetovo neprijateljstvo i otpor, a zbog toga djeca ne uspijevaju naučiti socijalnu kompetenciju i neuspješna su u školi. Veliki dio vremena djeca provode bez nadzora i roditelji ne znaju gdje su im djeca, što rade niti s kim se druže. Iz takvoga roditeljskog konteksta najčešće se regrutiraju adolescenti koji pokazuju različite oblike neprihvatljivog ponašanja (Martin i Colbert, 2000.).

Utjecaji roditeljskoga odgojnog stila na dijete

Maccobyjev i Martinov model roditeljskih odgojnih stilova (1983.) poslužio

je kao okosnica mnogobrojnih istraživanja pozitivnog i učinkovitog roditeljskog ponašanja. Velik broj istraživanja povezuje **autoritativni stil** s mnogim pozitivnim odgojnim rezultatima (Lamborn et al., 1991.; Herman, 1997.), kao što su školska uspješnost (Steinberg et al., 1992.), socijalna kompetencija, nezavisnost i samopoštovanje (Smetana i Asquith, 1994.), dobri odnosi s vršnjacima (Deković i Janssens, 1992.; Deković i Raboteg-Šarić, 1997.). Dok su toplina i zahtjevnost važni i u predškolskoj i školskoj dječjoj dobi, u adolescenciji posebno postaje važna treća dimenzija, tj. uravnoteženost moći koja se očituje kao sve veće uključivanje djece u zajedničko donošenje odluka i dopuštanje izražavanja vlastitog mišljenja i stava (Weiss i Schwarz, 1996.). Istodobno, različiti oblici nepoželjnog i neprihvatljivog dječjeg i adolescentskog ponašanja istraživački rezultati povezuju bilo s autoritarnim, bilo s indiferentnim, a ponekad i permisivnim roditeljskim stilom (Lamborn et al., 1991.). Tako se **autoritarni**, ali i **permisivni roditeljski stil** povezuje sa školskim neuspjehom (Dornbusch et al., 1987.) i slabijom psihosocijalnom prilagodbom mladih te konzumiranjem droge i alkohola (Raboteg-Šarić et al., 2001.). **Indiferentni i permisivni odgojni stilovi** povezani su s pušenjem i konzumiranjem alkohola i droga te devijantnim ponašanjem (Raboteg-Šarić i Brajša-Žganec, 2000.; Brajša-Žganec, et al., 2002.).

U istraživanju su petogodišnjim praćenjem 3.400 obitelji, Amato i Fowler (2002.) došli su do općeg zaključka da postoji "srčika" ispravnog roditeljskog postupanja s djecom, koja vrijedi bez obzira na obiteljsku strukturu, obrazovanje roditelja, ekonomsku moć obitelji, etničku pripadnost ili spol djeteta. Najuspješniji odgojni rezultati postižu se u obiteljima u kojima prisutna ta zajednička "srčika", a to je visok stupanj roditeljske potpore, velik roditeljski nadzor i odsut-

nost strogog kažnjavanja. Time je potvrđena univerzalnost povoljnih posljedica autoritativnog stila, koja je utvrđena mnogobrojnim prijašnjim istraživanjima. Ipak, ovdje valja napomenuti da su ti rezultati generalizirani za različite "ekološke niše" unutar kulture SAD, te valja i dalje voditi računa o mogućim međukulturnim razlikama.

Još su dva važna zaključka proizašla iz izučavanja roditeljskog odgojnog stila. Prvi se odnosi na važnost utjecaja majke i oca na dječake i na djevojčice. Prema mnogim rezultatima, čini se da majčinstvo ima značajnije posljedice za dječake, a očinstvo za djevojčice (McFarlane, et al., 1995.). Jasno je potvrđen podatak da samohrane majke u djetetovoj adolescenciji gube kontrolu i nadzor nad djecom, osobito dječacima (Keresteš, 2001.), što dovodi do promjene majčina odgojnog stila u strogi-kruti ili nemaran oblik, a to onda ima nepovoljne razvojne rezultate (Steinberg, et al., 1992.). Drugi je važan zaključak, potvrđen u mnogim istraživanjima, da je roditeljski odgojni stil i roditeljsko ponašanje mnogo važniji utjecaj na razvoj i karakteristike adolescenata nego što je struktura obitelji. To znači da se djeca iz jednoroditeljskih ili rastavljenih obitelji neće međusobno razlikovati u razvojnim rezultatima ukoliko se ne razlikuju u bitnim karakteristikama roditeljskog odnosa (McFarlane, et al., 1995.). U istraživanju na našoj adolescentskoj populaciji (Brajša-Žganec, et al., 2002.) pokazalo se da je struktura obitelji (cjelovita – nepotpuna) utjecala na uporabu sredstava ovisnosti preko djetetove percepcije o roditeljskoj potpori. No istodobno je Kerestešovo istraživanje (2001.) upozorilo na mogućnost da samohrane majke doista imaju slabiju kontrolu nad djetetovim ponašanjem, tj. ne uspijevaju uspostaviti granice i pravila u ponašanju adolescenta.

Međukulturne sličnosti i razlike

Roditeljski odgojni stil i odgojni postupci proizlaze neposredno iz roditeljskih odgojnih ciljeva i vrijednosti, pa ih i odražavaju. Iako nema sustavnih znanstvenih usporedbi kultura prema roditeljskim odgojnim ciljevima, etnografski i antropološki podaci pokazuju znatne razlike o njima među kulturama. Bornstein, et al. (1998.) nalazi razlike među 7 kultura i u shvaćanju odgojnih normi i ciljeva, ali i u načinu njihova prijenosa u praksu, budući da svaka kultura ima svoje, ponešto specifične potrebe i razvojne ciljeve. Istraživanje na uzorku roditelja u Hrvatskoj (N=523) pokazalo je da od obiteljskih vrijednosti najveću važnost ima dječak, a da su najvažniji odgojni ciljevi: samostalnost, poslušnost, snalažljivost i uspješnost djeteta (Janković, 1998.), ali i da u tom pogledu postoje i regionalne razlike. Zanimljivo je ovo paralelno pridavanje visoke vrijednosti dvjema naoko disparatnim značajkama, tj. samostalnosti i poslušnosti, pa bismo "poslušnost" vjerojatno mogli poistovjetiti s "djetetovim prihvaćanjem roditeljskih utjecaja".

Budući da se može pretpostaviti postojanje međukulturnih razlika u odgojnim ciljevima a i u načinima njihova postizanja, važno je pitanje koliko su podaci dobiveni istraživanjima o roditeljskom odgojnom stilu koja su provedena pomoću teoretskog i istraživačkog instrumentarija smišljenoga u SAD, primjereni i odgovarajući za naše socijalno-ekonomsko okruženje. I mnoga naša istraživanja ukazuju na pozitivan utjecaj autoritativnog stila na psihosocijalnu prilagodbu, na pušenje, uporabu alkohola i droga, na manji stupanj devijantnog ponašanja, na školski uspjeh, na pozitivne odnose s vršnjacima. Moguće je neizravno zaključiti da se slični rezultati odnose i na rizično seksualno ponašanje, tj. da obitelji koje potiču otvorenu komunikaciju smanjuju intenzitet rizičnosti dječjega pona-

šanja. Rezultati tih istraživanja u skladu su sa zaključcima o smanjenoj kontroli i preuzimanju autoritarnog ili indiferentnog roditeljskog stila koji su dobiveni na populaciji adolescenata u SAD (Raboteg-Šarić, et al., 2000., 2001., 2002.; Brajša-Žganec, et al., 2002.; Sakoman, et al., 2002.; Raboteg-Šarić i Brajša-Žganec, 2000.; Deković i Raboteg-Šarić, 1997.; Štulhofer, 1999.; Keresteš, 2001.). Razlike u odnosu roditelja prema mladoj predškolskoj djeci bez razvojnih teškoća, te i prema djeci koja pokazuju poremećaje u ponašanju, tj. manje roditeljske brige i topline usmjerene na djecu s problemima u ponašanju, dobivene su i na uzorku djece u Hrvatskoj (Bašić, 1990.), što je u skladu s istraživanjima u SAD (Peterson i Hann, 2000.). Mogla bi nas iznenaditi i velika sličnost podataka u pogledu djelovanja roditeljskog stila, osobito autoritativnoga, u dvije tako udaljene kulture. No tu nam pomaže zaključak Stevenson-Hinde (1998.) da varijacije unutar kultura mogu biti isto toliko velike kao i one između kultura, osobito između urbanih i ruralnih dijelova. Mogli bismo zaključiti da je naša odgojna filozofija vjerojatno u skladu s onom koja dominira u zapadnoj urbanoj kulturi i koja je opisana modelima Baumrinda (1967.) i Maccobyja i Martina (1983.). Ako želimo jasnije razlučiti i vrste odgojnih filozofija koje koegzistiraju u našem društvu, a osobito posljedice njihovih učinaka na djecu i adolescente, bilo bi potrebno uzeti u obzir i nižeobrazovane, socio-ekonomski prikraćene i neurbane socijalne slojeve.

DOBRO RODITELJSTVO

Usprkos mogućim kulturnim razlikama u ciljevima i postupcima roditelja, opći stav koji proizlazi iz rezultata jest da možemo prepoznati opće sastavnice koje čine "dobro roditeljstvo", za razliku od disfunkcionalnoga, grubog i zlostavljajućeg/zanemarujućeg roditeljstva (Amato i

Fowler, 2002.). Shodno mnogobrojnim istraživačkim rezultatima, "dobro" roditeljstvo se često poistovjećuje s autoritativnim, ili roditeljstvom uz veliku potporu, te se još naziva i "konstruktivno roditeljstvo" (Chen i Kaplan, 2001.).

U prve dvije godine života dobro roditeljstvo usmjereno je na zdrav socioemocionalni razvoj djeteta i razvoj kognitivno-motivacijske kompetencije. Ti se odgojni ciljevi postižu pažljivo, toplom, poticajnom, reaktivnom i neograničavajućom brigom za dijete. Najvažnije je uspostavljanje djetetove sigurnosti, a to će postići majke/roditelji koje jasno tumače djetetove "poruke" i pokušaje komunikacije i na njih odgovaraju neposredno, točno i dosljedno. Glavne karakteristike dobrog roditeljskog ponašanja u prvoj godini djetetova života jesu osjetljivost, suradnja, prihvaćanje i pristupačnost (Posada, et al., 1999.). Uz razvijanje djetetove sigurnosti paralelna se briga posvećuje kognitivno-motivacijskom razvoju, što se postiže organiziranjem fizičke okoline koja je poticajna za učenje, jer omogućuje istraživanje i otkrivanje rezultata vlastite aktivnosti (Martin i Kolbert, 1997.).

Tijekom *predškolskog razdoblja* (3–6 godina) dobro roditeljstvo usmjereno je na razvijanje djetetovih socijalnih vještina, tj. izražavanje prijateljstva i kooperativnosti, kao i sposobnosti da bude snalažljivo u okolini i motivirano za postizanje rezultata. To se postiže velikim stupnjem potpore i nadzora. Djeca te dobi uspostavljaju nezavisnost i inicijativu, a roditelji mudrim nadzorom i usklađivanjem djetetovih zahtjeva s njegovim mogućnostima uspostavljaju i postavljaju *čvrste i jasne granice djetetova ponašanja*, u okviru toploga ozračja ljubavi i brige.

U tijeku *osnovnoškolskog razdoblja* odgojni ciljevi jesu postizanje unutarnje kontrole (vladanja sobom), prosocijalna orijentacija, razvijanje socijalnih vještina uspostavljanja prijateljstva i suradnje s

vršnjacima, razvijanje pozitivne slike o sebi i samopoštovanja, i intelektualni razvoj (Martin i Kolbert, 1997.).

O mogućnostima uspješnog roditeljstva s *djecom adolescentske dobi* dobivamo podatke na temelju spoznaja o pozitivnim utjecajima autoritativnog roditeljstva. Chen i Kaplan (2001.) predlažu 5 oblika prikladnog roditeljskog ponašanja, a to su: nadzor, komunikacija, uključenost u školsko učenje, iskazivanje međusobnog poštovanja i ljubavi, te disciplina. Tome valja dodati i zaključke koji proizlaze iz istraživanja negativnih utjecaja na predadolescente i adolescente (Raboteg-Šarić, et al., 2002.), kao i najnovija gledišta o posljedicama recipročnog utjecaja ponašanja adolescenata i roditeljskih postupaka (Reuter i Conger, 1998.).

Za razumijevanje promjena u odnosima adolescenata i roditelja osobito su važna dva zaključka Reuterove i Congera (1998.). Prvi je, da su neminovni sukobi roditelj-adolescent ako roditelji primjenjuju autoritarni i nedosljedan stil. A ako pak adolescent pokazuje izrazit otpor i prkos, razvit će se recipročan negativan odnos. Adolescent će svojim prkosom i nedostupnošću u roditelja izazvati smanjenje topline, brige i zaštitništva, a povećati strogost, discipliniranje i postavljanje zahtjeva. Time se otvara začarani krug negativnih interakcija, a tijekom vremena sve su manje mogućnosti roditelja da postavlja granice i uspostavi dobre odnose s adolescentom. Znatno se manje negativnih odnosa između adolescentima i roditeljima događa u onim obiteljima koje su, unatoč prkosnom odnosu svojih adolescenata, uspjele zadržati karakteristike autoritativnog stila: neposredne i pozitivne metode nadzora, uz nagrađivanje dobrog ponašanja. Iz tih zaključaka istraživanja Reuterove i Congera (1998.) dobivamo naznake kako bi se

roditelji, usprkos djetetovim stvarnim negativnim, teškim i teškopodnosivim oblicima ponašanja, morali truditi da zadrže tople odnose, jer je to, čini se, jedini put ponovnog uspostavljanja dobrih odnosa s adolescentom kad prođe to burno razdoblje.

Uzmemo li u obzir sve navedene spoznaje o značajkama djece i adolescenata, možemo zaključiti da su sljedeći postupci neophodni za održanje dobrog roditeljstva:

1. **nadzor**, tj. poznavanje djetetovog kretanja, društva, vrsta aktivnosti i načina provođenja slobodnog vremena;

2. **kommunikacija i sudjelovanje u zajedničkom odlučivanju**, tj. čest razgovor i rasprava s djecom o njihovim "temama", te uključivanje u teme od obiteljskog interesa;

3. **uključenost u školsko učenje**, tj. zainteresiranost i obaviještenost o školskim sadržajima i problemima, te osiguranje prilika za učenje i obrazovanje;

4. **iskazivanje međusobnog poštovanja i ljubavi**;

5. **"disciplina"**, tj. postavljanje kriterija ponašanja i uspoređivanje stvarnog ponašanja s kriterijem;

6. **briga za uključivanje u pozitivnu skupinu vršnjaka**, naglašavanje prosocijalnih i kooperativnih odnosa;

7. **briga za strukturiranost svakodnevice**, tj. planiranje svakodnevnih aktivnosti, samostalnih ili obiteljskih, te održavanje plana;

8. **briga za strukturiranost slobodnog vremena**, tj. uključivanje mladih u sportske, kulturno-umjetničke i ostale oblike korištenja slobodnog vremena, uz ograničavanje i planiranje odlazaka u diskotekove i "kafiće";

9. **izbjegavanje negativnoga začaranog kruga "prkosni adolescent – oštre mjere"**.

OBLICI POTPORE RODITELJSTVU

Izneseni istraživački zaključci i teoretske pretpostavke nemaju vrijednosti za sebe ako se ne prihvate kao polazište za uvođenje promjena i poboljšanja u praksi roditeljstva. Prema iznesenoj analizi, obitelj jest krhka dinamička struktura osjetljiva na vanjske utjecaje i unutarnje promjene koje proizlaze iz promjena u njezinoj strukturi, u članovima i promjenama odnosa njezinih članova. Razumijevanje promjena u obitelji i njezinih kriznih razdoblja može nam pomoći da sagledamo različite putove kojima se može pomoći roditeljska funkcija pružanja potpore i nadzora, bez strogog kažnjavanja i uz održanje toplih odnosa.

Zato je ponajprije važno:

- uspostaviti bazu podataka o znanstvenim spoznajama obiteljskih i roditeljskih procesa, koja će se neprestano obnavljati i upotpunjavati novim spoznajama te biti pristupačna u obliku praktičnih sinteza i biltena svim donositeljima odluka i praktičarima u području roditeljstva;

- na temelju znanstveno utemeljenih i praksi usmjerenih naputaka, djelovati na roditeljstvo u svim područjima utjecaja (prema shemi 1.):

- mijenjanjem karakteristika roditelja (utjecaj na znanje, stavove i psihičko zdravlje roditelja);

- osiguranjem šire socijalne potpore roditeljstvu (obiteljsko i radno zakonodavstvo, olakšanje usklađenosti radne i roditeljske uloge, osiguranje pristupačne institucionalne brige za djecu);

- osiguranjem potpore obitelji u rizičnim razdobljima (obitelji koje očekuju dijete, obitelji s novorođenim djetetom, obitelji s djecom prije ulaska u školu, obitelji s predadolescentnom djecom, obitelji s odraslom djecom koja odlaze);

- osiguranjem potpore rizičnim tipovima obitelji (siromašne, jednoroditelj-

ske, obitelji s djecom koja imaju probleme u školi, ponašanju ili razvojnim problemima, obitelji adolescenata, obitelji u razdoblju rastave i nakon rastave);

- olakšavanjem nadziranja slobodnog vremena djece i mladih (organiziranje pristupačnih tehničkih, kompjutorskih, internetskih, likovnih, glumačkih, glazbenih, vođenih klupskih aktivnosti, pristupačnih tečajeva stranih jezika, klubova za razvijanje pismenosti i ljubavi za čitanje, ekoloških i prirodoznanstvenih grupa, pedagoški nadziranih sportskih terena, dobrovoljačkih grupa za pomaganje u staračkim domovima, vrtićima, u ekološkom radu, u turizmu – u koje bi se uključivale škole, knjižnice, obrazovani pedagoški dobrovoljci i ostali zainteresirani;

- organiziranjem savjetovališta za teškoće u učenju (za djecu i roditelje);

- organiziranjem savjetovališta za odgojne probleme (osobito za samohrane roditelje, obitelji u krizi i roditelje adolescenata).

Posebno značajno mjesto za sprečavanje problema roditeljstva imaju različiti oblici obrazovanja roditelja.

Obrazovanje roditelja

Budući da kvalitetno roditeljstvo u značajnoj mjeri ovisi o roditeljskom zadovoljstvu u koje pripada osjećaj roditeljske kompetencije, osjećaj udovoljavanja ulozima roditeljstva, djetetova napretka i uspostavljenih odnosa topline i uzajamnosti između roditelja i djeteta, potrebno je ponajprije omogućiti pozitivan razvoj roditeljske kompetencije. To je osobito važno u razdoblju nastanka roditeljstva, u razdoblju djetetova puberteta i adolescencije, te za sve roditelje djece s teškoćama u razvoju, pozornosti i ponašanja, tj. u onim razdobljima i za one roditelje čiji je doživljaj roditeljske kompetencije najviše ugrožen. Taj se cilj može postići organiziranjem "škole za roditelje".

lje", i to za buduće roditelje, za roditelje djece u predpubertetu, roditelje koji ulaze u proces rastave braka ili su ga završili, kao i osnivanjem stalnih savjetovaništa za roditelje s djecom školske dobi, adolescenta i roditelje s djecom koja napuštaju roditeljski dom.

Svi se obrazovni programi za roditelje, buduće roditelje ili one iz rizičnih skupina i razdoblja, temelje na načelu da im se mora omogućiti razvoj osjećaja samoutjecajnosti, osjećaja da imaju kontrolu nad svojim životom i životom svoje djece i da o njihovim naporima i nastojanjima ovise rezultati i zadovoljstvo njih i njihove djece. Taj osjećaj samoutjecajnosti imat će samo oni roditelji koji razumiju što im se događa, koji poznaju osnovne procese odnosa između roditelja i djece u različitim razdobljima te koji posjeduju vještine potrebne za donošenje odluka i provođenje promjena u svome i djetetovu ponašanju.

Evo i prijedloga sadržaja i tema programa kojima bi se, neophodnim znanjem i ispravnim stavovima o roditeljstvu, mogla ojačati roditeljska funkcija.

OBRAZOVNI PROGRAM PRIPREME ZA RODITELJSTVO

Program razvoja roditeljske kompetencije (sadržaj)

1. Razbijanje ustaljenih pogrešnih stereotipa o roditeljstvu. Za buduću roditeljsku kompetenciju najpogubnija su sljedeća shvaćanja:

- dijete na putu jest dovoljan razlog za sklapanje braka;
- dijete će spasiti brak koji je u krizi;
- velika ljubav u braku riješit će sve probleme;
- velika roditeljska ljubav riješit će sve roditeljske probleme;
- kad se dijete rodi, roditelji će prirodno i intuitivno znati što trebaju raditi.

• kad se dijete rodi, otac će prirodno i spontano preuzeti sve obveze kao i majka;

• kad se dijete rodi, svi će rođaci i prijatelji svim silama pomagati mladim roditeljima, osobito majci;

• problemi koji se pojave, sami će se od sebe riješiti tijekom vremena;

• djeca su slatka i dobra ako se s njima dobro postupa;

• roditeljstvo donosi golemu sreću i smisao životu;

• nema zločeste djece; samo roditelji mogu biti loši.

2. Upoznavanje s osnovnim odgojnim ciljevima, kriterijima i normama "dobrog roditeljstva".

Program razvijanja realističnih očekivanja od roditeljstva

1. Upoznavanje s odgovornošću, dužnostima, poslovima, vremenskom opterećenošću odricanjima i ograničenjima, te naporom podizanja djeteta, umorom, brigom, ali i zadovoljstvom zbog djetetova napretka i rastuće uzajamne ljubavi.

2. Upoznavanje s mogućim promjenama u bračnim odnosima, opasnostima od pogoršanja raspoloženja roditelja, osobito majke; pada samopoštovanja roditelja, osobito majke; opasnostima od poremećaja bračnih odnosa s negativnim posljedicama za roditelje, brak i dijete.

3. Razvijanje egalitarnog stava o podjeli dužnosti u kući.

Program razvijanja roditeljskih vještina

1. Upoznavanje s pojmom roditeljske kompetencije i čimbenicima koji je mogu ugroziti.

2. Upoznavanje s postupcima "dobrog roditeljstva" u prvoj godini djetetova života.

3. Razvijanje vještina "dobrog roditeljstva" u prvoj godini djetetova života.

4. Razvijanje vještina "majčinske prakse".

Program obrazovanja za "partnersko roditeljstvo"

1. Razbijanje stereotipa o "muškim" i "ženskim" poslovima u obitelji.

2. Razbijanje stereotipa o razlici u "majčnim" i "očevim" roditeljskim dužnostima.

3. Razvijanje istih kućanskih i odgojnih vještina u žena i u muževa.

4. Razvijanje vještina planiranja rasporeda poslova i dužnosti prema mogućnostima i o opterećenjima svakoga bračnog partnera.

Program razvijanja vještina planiranja, rješavanja problema i suočavanja sa stresom roditeljstva

1. Upoznavanje s oblicima moguće potpore roditeljima (partnerska potpora, obiteljska potpora, potporna prijateljska mreža, potpora drugih roditelja koji su u istoj situaciji, institucionalna potpora – plaćeno čuvanje, jaslice, vrtići, igraonice s punim ili skraćenim boravkom).

2. Razvijanje vještina dogovaranja između bračnih partnera, zajedničkog rješavanja problema i planiranja aktivnosti i raspodjele dužnosti.

3. Planiranje i organiziranje prije djetetova rođenja:

- osigurati potrebna materijalna sredstva za plaćenu pomoć i nepredvidive troškove;

- kupovine, posudbe i razmjene dječje opreme od rodbine i prijatelja;

- potporne mreže prijatelja i rođaka s jasnom raspodjelom dužnosti i raspodjelom vremena;

- zdravstvene i stručnjačke savjetodavne potpore.

OBRAZOVNI PROGRAM RODITELJSKE PRIPREME ZA OČEVE

- Razvijanje pozitivnih stavova prema očinstvu (upoznavanje s važnošću uloge oca za dijete).

- Razvijanje potpornog stava prema ženi i obitelji (upoznavanje s važnošću izbjegavanja bračne krize nakon rođenja djeteta, uzrocima krize i tehnikama rješavanja problema).

- Razvijanje realističnih roditeljskih očekivanja.

- Upoznavanje s "majčinskom praksom".

- Razvijanje egalitarnog stava o podjeli dužnosti u kući.

- Upoznavanje s pojmom roditeljske kompetencije i čimbenicima koji je mogu ugroziti.

- Razvijanje tehnika rješavanja problema, organizacije života, pronalaženja vanjske potore, usklađivanja obiteljskih i radnih obveza.

OBRAZOVNI PROGRAMI ZA RODITELJE S DJECOM KOJA SE PRIPREMAJU ZA ŠKOLU

- Upoznavanje s pojmom roditeljske kompetencije i čimbenicima koji je mogu ugroziti kad djeca krenu u školu.

- Upoznavanje s postupcima "dobrog roditeljstva".

- Razvijanje vještina "dobrog roditeljstva".

- Upoznavanje s vještinama razvijanja školske motivacije.

- Razvijanje djetetova samopouzdanja kroz usvajanjem elementarnih socijalnih i školskih vještina.

- Razvijanje dječjeg pozitivnog stava prema školi.

- Razvijanje početnih školskih vještina kroz igru (obraćanje i zadržavanje pozornosti, slušanje, komunikacija, razumi-

jevanje priča, glasovna osjetljivost, pojam količina i prostorna orijentacija).

OBRAZOVNI PROGRAMI ZA RODITELJE PREDADOLESCENATA

- Upoznavanje s promjenama u roditeljskom doživljaju djeteta u pubertetu.

- Upoznavanje s neminovnošću i univerzalnošću emocionalnog negativiteta u adolescenata.

- Upoznavanje s opasnostima uspostavljanja jednosmjernog ili recipročnog negativnog odnosa roditelj – predadolescent.

- Upoznavanje s postupcima "dobrog roditeljstva" u djetetovoj adolescenciji.

- Razvijanje vještina "dobrog roditeljstva" u djetetovoj adolescenciji.

- Razvijanje vještina nerekipročne komunikacije s predadolescentom.

- Razvijanje vještina zajedničkog donošenja odluka u postavljanju granica.

- Razvijanje vještina u izbjegavanju kruga negativnog odnosa, ustrajanjem na nadzoru i toplini odnosa bez obzira na djetetovo ponašanje.

- Ustrajanje na nadzoru djetetove strukture vremena i izbora vršnjačkog društva

- Ustrajanje na interesu i potpori u školskom uspjehu i izvanškolskom obrazovanju djeteta.

OBRAZOVNI PROGRAMI ZA RODITELJE U TIJEKU RASTAVE ILI NAKON RASTAVE

- Upoznavanje s promjenama u djetetovu doživljaju sigurnosti zbog rastave roditelja, te tipičnim reakcijama "na van" i "na unutra".

- Upoznavanje s tijekom djetetovih faza "žalovanja".

- Upoznavanje s postupcima "dobrog roditeljstva".

- Razvijanje vještina osiguravanja sigurnosti i topline djeteta.

- Upoznavanje s opasnostima nenamjerne promjene u stilu roditeljstva od autoritativnoga u autoritarni stil.

- Razvijanje vještina izbjegavanja kruga negativnog odnosa ustrajanjem na nadzoru i toplini odnosa bez obzira na djetetovo ponašanje.

- Razvijanje vještina osiguravanja obiteljske, izvanobiteljske i prijateljske potporne meže.

- Upoznavanje s važnošću drugoga roditelja za dijete te razvijanje vještina konstruktivnog zajedničkog roditeljstva nakon rastave.

UČINKOVITOSTI I DOMETI OBRAZOVNIH PROGRAMA ZA RODITELJE

Svi roditelji trebaju potporu. Većini roditelja nedostaju znanje i vještine za postizanje "dobrog roditeljstva", osobito u razdobljima kriza. No mnogi roditelji ne znaju što im se događa, oslanjaju se na intuiciju pri rješavanju problema, okrivljuju djecu i njihovo društvo, školu, nastavnike i društvo u cjelini, te ili pooštravaju odgojne mjere, primjenjujući sve oštrije oblike nadzora i kažnjavanja, ili pak "dižu ruke" i povlače se u rezignaciju i potpuni gubitak osjećaja kontrole i roditeljske kompetencije. Oni najosviješteniji osjećaju da im je potrebna pomoć i rado bi se uključili u "roditeljsku školu". No u bilo koji obrazovni roditeljski program najteže je dobiti roditelje koji najviše trebaju pomoć: roditelji s nižim obrazovanjem, nižim ekonomskim stanjem, autoritarne roditelje, samohrane roditelje, roditelje-zlostavljače, prezaposlene, nezaposlene i nemarne roditelje. Zato svaki obrazovni program za roditelje mora biti organiziran tako da bude roditeljima privlačan, da osjećaju kako uz znanje dobivaju i potporu i pomoć, da im je program

pristupačan vremenski i organizacijski, a to sve osobito vrijedi za one skupine roditelja koji su najteže dostupni. Praksa je pokazala da što više pomoći dobivaju roditelji, to je manja vjerojatnost njihova neprimjerenoga roditeljskog stila i postupaka (Hashima i Amato, 1994.), pa je to važnije obuhvatiti što više roditelja iz rizičnih skupina. Analizirat ćemo karakteristike dobro organiziranoga programa za roditelje.

Regrutiranje roditelja za program.

Podatke o članovima ciljanih skupina može se dobiti u medicinskim ustanovama (trudnice, djeca s razvojnim teškoćama i problemima u ponašanju), u vrtićima, školama, mjesnim zajednicama, socijalnim službama. Važno je članovima tih skupina poslati privlačnu i jasnu obavijest o korisnosti programa, a osobito teškodostupne članove valja motivirati na uključivanje i osobnim kontaktom telefonom, posjetom u kuću ili pozivom na kavu.

Sadržaj programa i ciljana skupina.

Sadržaj programa mora biti jasno namijenjen određenoj uskoj, ciljanoj skupini (budući roditelji, samohrani roditelji i sl.), mora biti zanimljiv skupini i usmjeren na njezine konkretne, specifične probleme. Valja voditi računa i o specifičnim interesima i potrebama majki i očeva, pa je neke programe bolje organizirati posebno za majke, i posebno za očeve, a neke je opet bolje organizirati zajednički (Lengua, et al., 1992.).

Grupni rad. Program je najbolje organizirati u malim skupinama, od najviše 12–15 članova. Skupina sudjeluje na predavanjima, u raspravama, iznošenju vlastitih primjera, radionicama za uvježbavanje određenih vještina, gledanju videozapisa o ispravnom roditeljskom ponašanju. Svi članovi skupine dobivaju pisane materijale u obliku letaka, jednostavnih priručnika i uputa na širu literaturu, "domaće zadaće". Između sastanaka, članove se naziva telefonom radi održanja mo-

tivacije i pojašnjenja nejasnih pojedinosti u primjeni naučenoga. Vrlo je korisno potaknuti članove skupine da se, i mimo programa, samostalno organiziraju u skupinu samopomoći, da budu u međusobnoj telefonskoj vezi, da razmjenjuju iskustva i raspravljaju o pisanim materijalima i literaturi. Važan je i izbor "osobe za kontakt", oko koje će se oformiti buduća skupina samopomoći. Valja potaknuti članove na održanje skupine i nakon završetka programa za organiziranje, u čvrstu skupinu samopomoći.

Vrijeme i organizacija. Uspješni roditeljski programi uobičajeno se organiziraju u trajanju od 8 do 16 tjedana, sa sastancima jednom tjedno po 2 sata (Long, et al., 2001.; Forgatch i DeGarmo, 1999.). Kako bi se spriječio otpad sudionika, potrebno je program organizirati u najpovoljnije vrijeme za polaznike, obično u ranim večernjim satima, osigurati čuvanje djece, a eventualno prirediti lagani obrok i/ili osvježavajuća pića. Osoba za vezu treba i u tijeku tjedna održavati telefonski kontakt sa sudionicima, brinuti se za mogućnost nadoknade propuštenog predavanja, motivirati sudionike na dolazak, slati redovito (jednom mjesečno) letke i materijale s obavijestima o radu i napretku skupine, davati sudionicima osjećaj kontinuiteta i pripadanja skupini.

Evaluacija programa. Sadržaj i metode programa trebaju se temeljiti na znanstvenim spoznajama i podacima o uspješnosti programa. Potrebno je osigurati elemente za procjenu uspješnosti programa prije početka, za vrijeme i nakon završetka programa, te prema ciljevima programa unaprijed odrediti mjere i kriterije promjena u ponašanju koje smo željeli postići (Mathews i Hudson, 2001.).

Po svojoj uspješnosti poznat program *Promjenom do dobrog roditeljstva* (Forgatch i DeGarmo, 1994.) koji je namijenjen samohranim majkama u trajanju od 16 i pol tjedana. On sadrži sve nabrojene

elemente dobrog programa roditeljstva, a njegove provjere pokazuju da su majke u programu, za razliku od neobuhvaćenih samohranih majki, značajno promijenile roditeljsko ponašanje: došlo je do smanjenja nasilnog roditeljstva, zaustavljeno je smanjenje pozitivnog roditeljstva i do povećanja količine učinkovitih postupaka. Primijećene su pozitivne promjene i u ponašanju djece, a poboljšana je i njihov školski uspjeh. Slično se učinkovitim pokazao i *Program pozitivnog roditeljstva* (Long, et al., 2001.) koji je bio usmjeren

na razvijanje kompetencije roditelja s djecom mlađom od 5 godina. Provjera učinaka programa pokazala je povećanu subjektivnu roditeljsku kompetenciju, uz smanjenje roditeljske tjeskobe i depresije, te objektivno mirnije i energičnije postupanje s djecom. Oba su ta programa pokazala da će obrazovni program za roditelje biti to uspješniji što je bolje sadržajno i metodički zamišljen te što više sadrži elementa osobne brige i praćenja za svakog sudionika.

LITERATURA

- Abell, S., Schwartz, D. (1999.) Fatherhood as a growth experience: Expanding humanistic theories of paternity, *Humanistic Psychologist* 27:221–241.
- Aldous, J., Mulligan, G. M., Bjarnason, Th. (1998.) Fathering over time: What makes the difference?, *Journal of Marriage and the Family* 60:809–835.
- Alwin, D. F. (1996.) Social change and declines in marriage and fertility, *Journal of Marriage and the Family* 59:37–49.
- Amato, P. R., Fowler, F. (2002.) Parenting practices, child adjustment and family diversity, *Journal of Marriage and Family* 64: 703–716.
- Arendell, T. (2000.) Conceiving and investigating motherhood: The decade's scholarship, *Journal of Marriage and the Family* 62:1192–1207.
- Bašić, J. (1990.) Razlike u odnosima roditelja prema predškolskoj djeci koja manifestiraju odnosno ne manifestiraju neke oblike poremećaja u ponašanju, *Defektologija* 26: 69–81.
- Belsky, J. (1984.) The determinants of parenting: A process model, *Child Development*, 55:83–96.
- Belsky, J. (1993.) Promoting Father Involvement: An Analysis and Critique, Comment on Silverstein, *Journal of Family Psychology* 7:287–292
- Belsky, J. i Rovine, M. (1990.) Patterns of marital change across the transition to parenthood, *Marriage and Family Review* 13:133–156.
- Bornstein, M. H., Hanes, O. M., Azuma, H., Galperin, C., Maital, Sh., Ogino, M., et al. (1998.) A crossnational study of self-evaluations and attributions in parenting: Argentine, Belgium, France, Israel, Italy, Japan and the United States, *Development Psychology* 34:662–676.
- Brajša-Žganec, A., Raboteg-Šarić, Z., Glavak, R. (2002.) Gender differences in the relationship between some family characteristics and adolescent substance abuse, *Društvena istraživanja* 11:335–353.
- Brayfield, A. (1995.) Juggling jobs and kids: The impact of employment schedules on father's caring for children, *Journal of Marriage and the Family* 57:321–332.
- Brofenbrenner, U. (1979.) *The ecology of human development: Experiments by nature and design*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Chen, Z., Kaplan, H. (2001.) Intergenerational transmission of constructive parenting, *Journal of Marriage and the Family* 63:17–31.
- Cowan, C. P. Cowan, P. A. (1992.) *When partners become parents*. New York: Basic Books.
- Cox, M. J., Paley, B., Payne, C. C., Burchinal, M. (1999.) The transition to parenthood: Marital conflict and withdrawal and parent-infant interaction, u: M. J. Cox i J. Brooks-Gunn (ads.). *Conflict and Cohe-*

- sion in Families: Causes and Consequences. Mahwah, NJ, Erlbaum
- Darling, N., Steinberg, L. (1993.) Parenting style as context: An integrative model, *Psychological Bulletin* 3:487–496.
- Deković, M., Raboteg-Šarić, Z. (1997.) Roditeljski odgojni postupci i odnosi adolescenata s vršnjacima, *Društvena istraživanja* 4–5:427–445.
- Deković, M., Janssens, J. M. A. M. (1992.) Parents' child-rearing style and child's socio-metric status, *Developmental Psychology* 5:925–932.
- Delmore-Ko, P., Pancer, S. M., Hunsberger, B., Prat, M. (2000.) Becoming a parent: The relation between prenatal expectations and postnatal experience, *Journal of Family Psychology* 14:625–640.
- Demo, D. H., Cox, M. J. (2000.) Families with young children: A review of research in the 1990s, *Journal of Marriage and the Family*, 62:876–895.
- Deutsch, F. M. (2001.) Equally shared parenting, *Current Directions in Psychological Science* 10:25–28.
- Dornbusch, S. M., Ritter, P. L., Leiddeerman, P. H., Roberts, D. F. i Fraleigh, M. J. (1987.) The relation of parenting style to adolescent school performance, *Child Development* 59:1244–1257.
- Etgebeen, D. J., Knoester, D. (2001.) Does fatherhood matter to men? *Journal of Marriage and the Family* 63:381–393.
- Forgatch, M. S., DeGarmo, D. S. (1994.) Parenting through change: An effective prevention program for single mothers, *Journal of Consulting and Clinical Psychology* 64:711–724.
- Gable, S., Belsky, J., Crnic, K. (1995.) Coparenting during the child's 2nd year: A descriptive account, *Journal of Marriage and the Family* 57:609–616.
- Gustović – Ercegovac, A. (1992.) Prikaz skale percepcije kompetentnosti za roditeljsku ulogu, *Defektologija* 28:51–57.
- Hashima, P. Y., Amato, P. R. (1994.) Poverty, social support, and parental behavior, *Child Development* 65:344–403.
- Herman, M. R., Dornbusch, S. M., Herron, M. C., Herting, J. R. (1997.) The influence of family regulation, connection, and psychological autonomy on six measures of adolescent functioning, *Journal of Adolescent Research* 12:1–34
- Janković, J. (1989.) Vrednote u kontekstu obiteljskog sustava, *Revija za socijalnu politiku* 1:13–22.
- Jones, R. K., Brayfield, A. (1997.) Life's greatest joy? European attitudes toward the centrality of children, *Social Forces* 75: 1239–1270.
- Kalmijn, M. (1999.) Father involvement in childrearing and the perceived stability of marriage, *Journal of Marriage and the Family* 61:409–421.
- Kalmus, D., Davidson, A., Cushman, L. (1992.) Parenting expectations, experiences, and adjustment to parenthood: A test of violated expectations framework, *Journal of Marriage and the Family* 54:516–526.
- Keresteš, G. (2001.) Roditeljsko ponašanje i obiteljska klima u obiteljima samohranih majka, *Društvena istraživanja* 54/55:903–928.
- Lamborn, S. D., Mounts, N. S., Steinberg, L., Dornbusch, S. M. (1991.) Patterns of competence and adjustment among adolescents from authoritative, authoritarian, indulgent, and neglectful families, *Child Development* 62:1049–1065.
- Lengua, L. J., Roosa, M. W. (1992.) Using focus groups to guide the development of a parenting program for difficult to reach high risk families, *Family Relations* 41:2.
- Levi-Shiff, R. (1994.) Individual and contextual correlates of marital change across the transition to parenthood, *Developmental Psychology* 30:591–601.
- Ljubetić, M. (1998.) Samoprocjena kompetentnosti roditelja za roditeljsku ulogu, *Napredak* 139:290–297.
- Long, A., McCarney, S., Smyth, G., Magorian, N., Dillon, A. (2001.) The effectiveness of parenting programs facilitated by health visitors, *Journal of Advanced Nursing* 34:611.
- Mackey, W. C. (2001.) Support for the existence of an independent man-to-child affiliative bond: Fatherhood as a biocultural invention, *Psychology of Men & Masculinity* 2:51–66.
- Marsiglio, W., Amato, P., Day, R. D. (2000.) Scholarship on fatherhood in the 1990s and beyond, *Journal of Marriage and the Family* 62:1173–1191.

- McFarlane, A. H. (1995.) Family structure, family functioning and adolescent well-being: The transcendent influence of parental style, *Journal of Child Psychology and Psychiatry* 36:847–864.
- Milkie, M., Peltola, P. (1999.) Playing all the roles: Gender and the work-family balancing act, *Journal of Marriage and the Family* 61:476–491.
- Obradović, J., Čudina-Obradović, M. (2001.) Number of children in the family as a predictor of parents' life satisfaction, *Društvena istraživanja* 54–55:685–708.
- Peterson, G. W., Hann, D. (2000.) Socializing children and parents in families, in: Sussman, M. B., Steinmetz, S. K. i Peterson, G. W. (eds.) (1999.) *Handbook of Marriage and the Family*. Plenum Press.
- Posada, G., Jacobs, A., Carbonell, O., Alzate, G., Bustamante, M. R., Arenas, A. (1999.) Maternal Care and Attachment Security in Ordinary and Emergency Contexts, *Developmental Psychology* 6:1379–1388.
- Raboteg-Šarić, Z., Brajša-Žganec, A. (2000.) Roditeljski odgojni postupci i problematično ponašanje djece u ranoj adolescenciji, u: J. Bašić i J. Janković (ur.) *Rizični i zaštitni čimbenici u razvoju poremećaja u ponašanju djece i mladeži*. Zagreb: Povjerenstvo Vlade Republike Hrvatske za prevenciju poremećaja u ponašanju djece i mladeži i zaštitu djece s poremećajima u ponašanju (155–171).
- Raboteg-Šarić, Z., Rijavec, M., Brajša-Žganec, A. (2001.) The relation of parental practices and selfconceptions to young adolescents' problem behaviors and substance use, *Nordic Journal of Psychology* 55:203–211.
- Raboteg-Šarić, Z., Sakoman, S., Brajša-Žganec, A. (2002.) Stilovi roditeljskoga odgoja, slobodno vrijeme i rizično ponašanje mladih, *Društvena istraživanja* 11:239–265.
- Rohner, R. P. (1998.) Father love and child development: History and current evidence, *Current Directions in Psychological Science* 7(5):157–161.
- Reuter, M. A., Conger, R. D. (1998.) Reciprocal influences between parenting and adolescents' problem solving behavior, *Development Psychology* 34:1470–1482.
- Ruddick, S. (1980.) Maternal thinking, *Feminist Studies* 6:343–367.
- Sabatelli, R. M., Waldron, R. J. (1995.) Measurement issues in the assessment of the experience of parenthood, *Journal of Marriage and the Family* 57:969–980.
- Sakoman, S., Brajša-Žganec, A., Glavak, R. (2002.) Indikatori ranog prepoznavanja visokorizične populacije hrvatske mladeži u odnosu na zlouporabu sredstava ovisnosti, *Društvena istraživanja* 58/59:291–310.
- Settles, B. H. (2000.) The future of families, u: Sussman, M. B., Steinmetz, S. K. i Peterson, G. W. (eds.) (1999.) *Handbook of Marriage and the Family*. Plenum Press.
- Silverstein, L. B. (1993.) Primate Research, Family Politics, and Social Policy: Transforming "Cads" Into "Dads", *Journal of Family Psychology* 7:267–282.
- Smetana, J. G., Asquith, P. (1994.) Adolescents' and parents' conceptions of parental authority and personal autonomy, *Child Development* 65:1147–1162.
- Steinberg, L., Lamborn, S., Dornbusch, S., Darling, N. (1992.) Impact of parenting practices on adolescent achievement: Authoritative parenting, school involvement, and encouragement to succeed, *Developmental Psychology* 63:1266–1281.
- Stevenson-Hinde, J. (1998.) Parenting in different cultures: Time to focus, *Developmental Psychology* 34:698–700.
- Štulhofer, A. (1999.) Terra incognita? Adolescentska spolnost i rizično ponašanje, *Društvena istraživanja* 40–41:267–286.
- Sussman, M. B., Steinmetz, S. K., Peterson, G. W. (eds.) (1999.) *Handbook of Marriage and the Family*. Plenum Press.
- Walker, A. (2000.) Gender and family relationships, in: Sussman, M. B., Steinmetz, S. K., Peterson, G. W. (eds.) (1999.) *Handbook of Marriage and the Family*. Plenum Press.
- Wallace, P. M., Gotlib, I. H. (1990.) Marital adjustment during the transition to parenthood: Stability and predictors of change, *Journal of Marriage and the Family*, 52: 21–29.
- Weiss, L. H., Schwarz, J. (1996.) The relationship between parenting styles and adolescents personality, academic adjustment and substance use, *Child Development* 67:2101–2114.

Summary

SUPPORT TO PARENTHOOD: CHALLENGES AND POSSIBILITIES

Mira Čudina Obradović

Teacher's Academy, University of Zagreb
Zagreb, Croatia

Josip Obradović

Institute of Social Sciences
Zagreb, Croatia

A review of modern psychological research data on the concept of parenthood in the ecological framework is offered. Starting with the contextual model of parental style influences (Darling & Steinberg, 1993) the research results on the subjective parental competence and satisfaction are analysed both as a dependent and independent variable, as well as the results on the parenting styles and its influence on children, cautiously taking into account possible crosscultural differences. A special accent is given to the modern concept of good parenting and its constituents. Finally, based on the confrontation of all the reviewed data a proposal of possible social measures and especially of parental education is given as a mean to support parental struggle in developing their own parental competence and optimal parenting practices.

Key word: family, parenthood, parental education.